

CRISTIAN ANTIM BOBICESCU

<https://orcid.org/0000-0001-6284-5074>

The V. Pârvan Institute of Archaeology of the Romanian Academy

KILKA UWAG NA TEMAT ZOBOWIĄZAŃ FINANSOWYCH MOŁDAWII WOBEC RZECZYPOSPOLITEJ I IMPERIUM OSMAŃSKIEGO W LATACH 1595–1606(1611)

Zarys treści: Artykuł poświęcono relacjom finansowym Mołdawii z Imperium Osmańskim i Rzeczpospolitą Obojga Narodów za panowania Jeremiego Mochyły (1595–1606). Na wstępie zaprezentowano tezy polskiej i rumuńskiej historiografii na temat wielkości i sposobu opłacania trybutu, który Mołdawia musiała ponosić na rzecz Korony od 1600 r. Biorąc pod uwagę, że Mołdawia znajdowała się w sytuacji podwójnej zwierzchności (polskiej i osmańsko-tureckiej), konieczne było przedstawienie relacji finansowych, które państwo to utrzymywało z Imperium Osmańskim zarówno podczas panowania Jeremiego Mochyły, jak i w okresie wcześniejszym. W tej sytuacji polska dyplomacja próbowała całkowicie przejąć Mołdawię w swoją strefę albo przez zyskanie dla siebie całego trybutu, który Mołdawia miała wypłacić Porcie przez 30–40 lat, albo przynajmniej przez zmniejszenie jego wysokości (co byłoby równoznaczne z przyjęciem Mołdawii pod swoją ochronę w relacjach z Imperium Osmańskim). Te wszystkie działania pozostały jednak bezskuteczne na płaszczyźnie formalnej. Artykuł prezentuje fiskalne poczynania Korony wobec Mołdawii w latach 1595–1606, poddaje krytyce hipotezę polskiej historiografii co do rzekomego zmniejszenia kwoty 40 tys. czerwonych zł ustalonej w *Conditie* w 1600 r. do 15 tys. zł (obračunkowych), a także dostarcza informacji zarówno na temat handlu orientального prowadzonego przez niektórych magnatów, jak również próby narzucenia stacji wojskowych w Mołdawii.

The content outline: The article deals with the fiscal obligations of Moldavia towards the Ottoman Empire and the Polish-Lithuanian Commonwealth during the reign of Jeremy Mohyla (1595–1606). First, the text presents the theses of Polish and Romanian historiography on the size and manner of the financial contribution that Moldavia had to pay to the Crown since 1600. Given that Moldavia was under a double suzerainty (Polish and Ottoman), it was necessary to present Moldavia's fiscal relations with the Ottoman Empire under Jeremy Mohyla and during the previous period. As a consequence of these relations, the Polish diplomacy tried either to get Moldavia for itself or to reduce

the tribute it owed to the Ottomans (which would be tantamount to taking Moldavia under its protection in the relations with the Ottoman Empire), or to obtain for itself the tribute which Moldavia was paying to the Ottomans for 30–40 years. All those steps remained formally unsuccessful. The article presents Poland's fiscal actions towards Moldavia in 1595–1606, criticises the hypothesis of Polish historiography about the alleged reduction of 40,000 red złotys set in *Conditie* in 1600 to 15,000 złotys, provides information on the Oriental trade of some magnates, and also on the imposition of military obligations (*stacja wojskowa*) in Moldavia.

Słowa kluczowe: Mołdawia, Rzeczpospolita Obojga Narodów, Jeremi Mohyła, kontrybucja, trybut, Imperium Osmańskie

Keywords: Moldavia, Polish-Lithuanian Commonwealth, Jeremy Mohyla, contribution, tribute, Ottoman Empire

Dorobek historiografii dotyczącej relacji między Rzeczpospolitą a gospodarstwem Mołdawii w czasach panowania dynastii Mohyłów (1595–1611/1615–1616) wzbogacił się w ostatnich latach o publikacje poświęcone kwestiom stosunków finansowych pomiędzy tymi państwami. Udział w dyskusji brali zarówno przedstawiciele historiografii polskiej, jak i rumuńskiej oraz mołdawskiej, a wśród spornych tematów znalazł się m.in. problem wysokości kwoty płaconej przez Mołdawię Rzeczypospolitej, a także sposób jej nałożenia w 1600 r. i w okresie następnym. W historiografii polskiej wyrażono tendencję do podkreślania faktu, że kontrybucja mołdawska była uzgodniona między stronami¹, czyli że kompromisowy model wzajemnych relacji funkcjonujący w życiu politycznym polsko-litewskim został zastosowany również w relacjach z Mołdawią. Historiografia rumuńska najczęściej podkreśla jednak, że kontrybucja ta została narzucona przez państwo polsko-litewskie².

¹ I. Czamańska, *Characterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 1: Casa noastră Movilească, Sucevița 2006, s. 115–120; M. Wasiucionek, *Zobowiązania finansowe Mołdawii wobec Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1600–1611*, w: *Polska i Rumunia – związki historyczne i kulturowe – przeszłość i dzień dzisiejszy / Polonia și România – legături istorice și culturale – trecut și prezent*, red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2011, s. 13–23.

² P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București 1936; N. Iorga, *Istoria lui Mihai Viteazul*, red. N. Gheran, V. Iova, București 1968; C.A. Bobicescu, *Unia, inkorporacja czy lenno? Kilka uwag o stosunkach Mołdawii z Rzeczpospolitą podczas panowania Jeremiego Mohyły (1595–1606)*, w: *Rzeczpospolita w XVI–XVII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń 2007, s. 219–241.

W niniejszym artykule podjęta zostanie próba uzupełnienia lub korekty wcześniejszych ustaleń (w tym własnych) na podstawie pełniejszej dokumentacji źródłowej, również z uwzględnieniem porównania relacji finansowych polsko-litewsko-mołdawskich z podobnymi stosunkami osmańsko-mołdawskimi. Wydaje się to konieczne, biorąc pod uwagę polsko-osmańskie kondominium³ lub – według innych autorów – podwójną zwierzchność⁴ nad Mołdawią od początku panowania hospodara Jeremiego Mohyły.

Podstawa źródłowa wykorzystana w niniejszym artykule składa się przede wszystkim z korespondencji hospodara Jeremiego Mohyły z polskimi partnerami, z polsko-mołdawskich dokumentów wytworzonych w kontaktach obustronnych, z różnych relacji, *avissi* (zawiadomień) lub korespondencji przedstawicieli weneckich u Porty. Niestety, piszący te słowa nie miał dostępu do większości diariuszy sejmowych tej epoki. Dla całego okresu mohylańskiego nie zachowała się żadna mołdawska lub turecka dokumentacja skarbowa przydatna dla naszych rozważań. Powoduje to, wbrew pozorom, że podstawa źródłowa artykułu jest skromna i nie pozwala na wyciąganie ostatecznych wniosków.

Aspekt finansowy relacji Mołdawii z Imperium Osmańskim od dawna przyciąga uwagę historyków rumuńskich, przede wszystkim osmanistów. Wskazano, że w źródłach osmańskich istnieje tendencja do określania gospodarów jako „poborców podatkowych”⁵, czyli zwykłych urzędników sułtańskich. W dekadach poprzedzających rok 1595 wzrastała presja fiskalna na Mołdawię ze strony Stambułu, wyrażająca się w nadzwyczajnym wzroście trybutu („haracz”) i innych nieformalnych zobowiązań finansowych („piszkesz”) na rzecz poszczególnych urzędników osmańskich lub sułtanów⁶. Jeżeli hospodar Piotr Chromy na początku panowania opłacał trybut w kwocie 50 tys. florenów⁷, to szczyt zobo-

³ V. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri*, Iași 1991, s. 153, 160; C.A. Bobicescu, *Unia, inkorporacja czy lenno?...*, s. 224.

⁴ M. Wasiucionek, *Politics and Watermelons. Cross-Border Political Networks in the Polish-Moldavian-Ottoman Context in the Seventeenth Century*, Florence 2016, niepublikowana praca doktorska, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/39624/Wasiucionek_2016.pdf?isAllowed%3Dy%26sequence%3D1 (23 V 2022); C. Rotman-Bulgaru, *Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman la începutul secolului al XVII-lea*, „Revista de istorie” 29, 1976, nr 5, s. 684–689.

⁵ V. Panaite, *Război, pace și comerț în Islam*, București 2013, s. 399 n. (jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia cytatów są dziełem autora).

⁶ Calość zagadnienia opracował M. Maxim, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, „Revista de Istorie” 32, 1973, nr 9, s. 1731–1765.

⁷ *Documente turcești privind istoria României*, t. 1: 1455–1774, wyd. M.A. Mehmet, București 1976, s. 126.

wiązań mołdawskich został osiągnięty podczas panowania hospodara Arona, który płacił już 65 tys. dukatów rocznego trybutu⁸. W kwestii nieformalnych darów historiografia rumuńska ustaliła, że zazwyczaj ich wysokość przekraczała wartość trybutu. Niestety w badanym przez nas okresie nie ma wystarczających źródeł, aby potwierdzić ten fakt. Zatem kwota wszystkich świadczeń, trybutarnych i pozostałych, wysłanych do Porty w ostatnich dekadach XVI w. była znaczna i musiała powodować m.in. znaczne pogarszanie się sytuacji chłopów w tym okresie. Była to też kwota, która nie mogła zostać niedostrzeżona przez obserwatorów z Rzeczypospolitej⁹. Gospodarowie mołdawscy nie dysponowali całą sumą, zmuszeni byli więc do pożyczania brakującej części od finansistów stambulskich¹⁰. Nie mamy podobnych informacji dla okresu panowania Jeremiego Mohyły.

Jedną z zasad panujących w Mołdawii (i Wołoszczyźnie) w epoce wczesnonowożytnej był zwyczaj dziedziczenia przez nowego hospodara długów poprzednika (a także wcześniejszych gospodarów) wobec Osmanów¹¹. Wykształcił się on wskutek konieczności wypłaty trybutu osmańskiego. Według obliczeń Bogdana Murgescu długi hospodara Arona (grudzień 1591 – czerwiec 1592 / październik 1592 – maj 1595) w latach 1591–1593 wynosiły ok. 1 mln dukatów¹². Teoretycznie to, czego nie zdążył on spłacić, miał uregulować hospodar Jeremi Mohyła po 1595 r., jako że jego poprzednik, hospodar Răzvan (maj–wrzesień 1595), był podczas swego krótkiego panowania buntownikiem wobec Porty i nie płacił haraczu.

Jak ustosunkowywała się Rzeczpospolita do tej sytuacji finansowej swojego nowego lennika po 1595 r.? W latach 1597–1606 kolejni posłowie lub wielcy posłowie do Porty: Stanisław Golski (Gulski)¹³ (1597),

⁸ M. Berza, *Haraciul Moldoveis și Țării Românești în sec. XV–XIX*, „Studii și Materiale de Istorie Medie” 2, 1957, s. 23.

⁹ B. Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2000)*, București 2010, s. 40.

¹⁰ Tenze, *Țările Române în epoca modernă timpurie*, w: tenże, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, București 2012, s. 316; I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit*, Iași 1989, s. 47–114.

¹¹ D. Barbu, *Carele ia domnia plătește și datorია. Cel mai vechi principiu constituțional românesc?*, w: tenże, *O arheologie constituțională românească*, București 2000, s. 37–49.

¹² B. Murgescu, *Câteva observații pe marginea datoriilor domnitorilor Țării Românești și Moldovei în 1594*, w: tenże, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, București 2012, s. 96.

¹³ *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVI-lea*, oprac. i wyd. I. Corfus, București 1979, s. 379–382.

Jan Szczęsny Herburt¹⁴ (1598), Adrian Rembowski¹⁵ (1600), Krzysztof Kochanowski¹⁶ (1601–1602) i Adam Aleksander Stadnicki¹⁷ (1606) postulowali przekazanie Mołdawii pod opiekę Rzeczypospolitej. W razie powodzenia tego przedsięwzięcia związki finansowe Mołdawii ze Stambułem miały zapewne ulec zerwaniu. Nie powinniśmy się zatem dziwić, że te zabiegi zakończyły się niepowodzeniem, a odmowa osmańska była czasami stanowcza: „państw zdobytych mieczem nie przekazuje się słowem”¹⁸.

Jak wynika z instrukcji poselskich, Rzeczpospolita była przygotowana również na taką ewentualność, że Osmanie nie zechcą jej oddać Mołdawii. Na taki rozwój wypadków wypracowano plan alternatywny, który jest widoczny w instrukcjach stworzonych dla Golskiego i Herburtów (który wiózł ze sobą również dezyderaty przekazane jego poprzednikowi). Historyk Ilie Corfus po wnikliwej analizie pierwszej instrukcji miał wręcz stwierdzić, że znajdowały się w niej m.in. „postulaty Jeremiego Mohyły”¹⁹.

Drugi warunek dyplomacji Rzeczypospolitej, który miał związek z kwestiami finansowymi, dotyczył zmniejszenia trybutu z Gospodarstwa mołdawskiego do wysokości obowiązującej za panowania hospodara Aleksandra Lapuszneanu, w czasach Sulejmana Wspaniałego. Zabiegali o to posłowie Stanisław Golski, Jan Szczęsny Herburt i Adam Aleksander Stadnicki. Miało to ograniczyć trybut do kwoty ok. 30 tys. dukatów²⁰. Uzasadnieniem tego postulatu był wpływ zbyt wysokiego trybutu i wydarzeń wojennych na wyniszczenie kraju: „bo to wynoszenie tych dani ziemię zniszczyło i zatym ostać się nie będzie mogła, a za znośną danią ożyć może i na potym odzierżec się za zasłoną naszą z jedną, a cesarską [osmańsko-turecką – C.A.B.] z drugą stroną, nie tak jako przed tym to Węgrowie, to kozackie łotrostwo nadchodzili na nią i posiadali ją. A co po ziemi? Ludzi, których

¹⁴ Tamże, s. 386–387.

¹⁵ *Documente privitoare la Istoria Românilor*, supl. 2, t. 1: 1510–1600, wyd. E. de Hurmuzaki, oprac. I. Bogdan, tłum. I. Skupiewski, București 1893, s. 611–614.

¹⁶ I. Corfus, *Corespondență inedită asupra relațiilor dintre Mihai Viteazul și Polonia*, „Codrul Cosminului” 9, 1935, s. 60.

¹⁷ *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVII-lea*, oprac. i wyd. I. Corfus, București 1983, s. 43–44.

¹⁸ V. Ciobanu, *Politică și diplomație în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601–1634)*, București 1994, s. 29.

¹⁹ I. Corfus, *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, „Revista de istorie” 28, 1975, nr 4, s. 534.

²⁰ M. Berza, *Haraciul Moldovei...*, s. 12. Berza ustalił właśnie taką kwotę haraczu płaconego przez Aleksandra Lapuszneanu.

już tam nie masz, stad koni, owiec mało, bydeł nie tak wiele, pustkami pewnie stać będzie”²¹.

Wobec kolejnych niepowodzeń posłowie Adrian Rembowski i Krzysztof Kochanowski mieli ograniczyć żądania do przekazania mołdawskiego trybutu („hołdu”, jak określano to w instrukcjach poselskich) na rzecz Rzeczypospolitej na zawsze lub jedynie przez 30–40 lat²².

W zasadzie Stambuł nie odnosił się w korespondencji dyplomatycznej do żadnych dezyderatów dotyczących relacji finansowych mołdawsko-osmańskich, o czym świadczy m.in. regularne ich ponawianie podczas kolejnych misji.

Pojawia się zatem pytanie, jaka była wysokość trybutu należnego od Jeremiego Mohyły i czy gospodar go płacił? Aby uzyskać na nie odpowiedź, należy przede wszystkim przyjrzeć się zapisom traktatów polsko-osmańsko-tatarskich, które w tej kwestii odegrają rolę swego rodzaju źródeł normatywnych. Da to możliwość poznania zarówno realiów, jak i ówczesnej praktyki.

Zarówno układ cecorski z 1595 r., jak i traktat z 1598 r., przywieziony przez Jana Szczęsnego Herburta, zawierały klauzulę dotyczącą płacenia trybutu i innych zobowiązań „według starych zwyczajów”²³. Owe „stare zwyczaje” to jednak formuła kancelaryjna i nie wiadomo dokładnie, czy odnosi się do czasów dawniejszych lub np. do panowania hospodara Arona. Ogólnie w historiografii rumuńskiej od dawna panuje przekonanie, że po buncie przeciw Osmanom (Turkom) wznieconym przez Michała Walecznego Stambuł zareagował elastycznie i zmniejszył zarówno trybut Wołoszczyzny, jak i Mołdawii, chociaż nie potrafiono dokładnie wskazać momentu, kiedy się to stało w wypadku tej drugiej. Dawniejsze ustalenia Mihaia Berzy, zaowocowały hipotezą, że trybut Mołdawii zmniejszył się w końcu XVI w., tak że na początku kolejnego stulecia wynosił ok. 30–32 tys. skudów²⁴. Dane, na których oparł Berza swoje wywody, pochodzą jednak z następnego okresu, a nie z czasów panowania Jeremiego Mohyły, a jego wniosek został jednak wyciągnięty bez zapoznania się z niektórymi dokumentami, zarówno starszymi, jak i wydawanymi później, a dotyczącymi tego zagadnienia. Należy podkreślić, że źródła, którymi dziś dysponujemy, są w tym wypadku sprzeczne

²¹ *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVI-lea...*, s. 381.

²² *Documente privitoare la Istoria Românilor...*, supl. 2, t. 1, s. 612–613; I. Corfus, *Correspondență inedită...*, s. 60.

²³ *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of Ahnames and other Documents*, wyd. D. Kołodziejczyk, Leiden 2000, s. 300–302, 322.

²⁴ M. Berza, *Haraciul Moldovei...*, s. 18.

ze sobą. Pierwsze z nich to wyżej wspomniane instrukcje poselskie z lat 1597–1598 i 1606, które zawierają postulaty zmniejszenia haraczu Mołdawii do rozmiaru z czasów Sulejmana Wspaniałego i Aleksandra Lapuszneanu. Wnioskowanie o zmniejszenie pozwala zakładać, że trybut był wyższy, oczywiście przy założeniu, że strona polska była dobrze zorientowana w omawianej kwestii.

Przecy temu informacja króla Zygmunta III wysłana do urzędników po powrocie wielkiego posła Jana Szczęsnego Herburta, według której trybut Mołdawii został zmniejszony, zgodnie z zaleceniem instrukcji poselskiej, do rozmiarów istniejących za panowania Sulejmana Wspaniałego („hołd ma opłacać tak jak za Solimana”)²⁵, czyli do 30 tys. dukatów.

Ile zatem płacił Wysokiej Porcie gospodar podczas swego panowania? Stawiam to pytanie ze świadomością, że tak czy owak, kwota wysyłana lub nie do Stambułu mogła warunkować jego postawę wobec polskich pretensji finansowych adresowanych do niego, jak i powstanie tych pretensji.

W tym miejscu należy zaznaczyć, że swoje wywody opieram w dużym stopniu na ustaleniach Mihaia Berzy, które w pewnym, ograniczonym stopniu będą uzupełniać, doprecyzowywać lub korygować²⁶.

Po pierwsze, poselstwo mołdawskie wysłane do Stambułu na początku 1596 r., popierane przez dyplomację króla Zygmunta III, według kroniki Mustafa Selanikiego poprosiło o zatwierdzenie Jeremiego Mohyły, „który panował i przed tym”, na stolcu hospodara, przy jednoczesnej obietnicy płacenia haraczu rocznego „według starego zwyczaju”, w wysokości 30 „ciężarów” (*yük*) *akce*²⁷ (25 tys. dukatów).

Po drugie, w 1597 r. Mohyła wysłał do Stambułu 24 tys. dukatów tytułem „haraczu za ostatnich sześć lat”²⁸.

²⁵ *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVI-lea...*, s. 390.

²⁶ Ustalenia Berzy zawierają, w ślad za wykorzystanymi przezeń źródłami, twierdzenia sprzeczne ze sobą. Na przykład napisał, że wydaje się, iż w pierwszym okresie panowania Jeremiasz nie płacił trybutu, a jednocześnie podał informację o sumie zapłaconej w 1597 r.

²⁷ *Cronici turcești despre Țările Române*, t. 1, oprac. M. Guboglu, M. Mehmet, București 1966, s. 375. Passus kroniki zawiera wiele nieścisłości, a 30 „ciężarów” (*yük*) to o wiele mniej niż zapłacił Aron, ostatni mołdawski hospodar poddany Murada III.

²⁸ M. Berza, *Haraciul Moldovei...*, s. 11; M. Maxim, *Regimul economic...*, s. 1764, uważa, że ta cyfra oddaje wysokość trybutu, czemu przecy instrukcja Golskiego, która powinna była zakładać w takim przypadku wnioskowanie o podwyższenie, a nie o zmniejszenie haraczu. Wzmianka „o haraczu za ostatnich sześciu lat” może wskazywać za zapłatę części długów pozostałych po hospodarzu Aronie.

Po trzecie, w 1598 r. gospodar stwierdził wobec wielkiego posła Rzeczypospolitej, że już wysłał sułtanowi „dań zwykłą”, czyli cały trybut²⁹.

Po czwarte, podczas wojny w 1600 r. na prośbę Mohyły skarb sułtana pożyczył gospodarowi 40 tys. florenów węgierskich (dukatów)³⁰.

Po piąte, w 1602 r. poseł Rzeczypospolitej stwierdził wobec baila weneckiego, że w ostatnich latach gospodar nie wysyłał sułtanowi zwykłego trybutu, lecz jedynie dary o „mniejszym znaczeniu”³¹.

Ponadto w kolejnym roku, wobec nalegań wielkiego wezyra o zapłatę trybutu za bieżący rok, Mohyła wysłał mu 10 tys. cekinów (dukatów), które wezyr przekazał do skarbu jako część należnego trybutu³².

Poza tym w 1606 r. posłowie gospodarza, po przedstawieniu darów przywiezionych sułtanowi, złożyli rachunek w skarbie osmańskim z trybutu i podali jako resztę należności 20 tys. sultaninów (dukatów)³³.

Wreszcie w źródłach włoskich zachowały się informacje o darach wysyłanych w tym okresie, chociaż brak danych o ich wartości³⁴.

Podsumowując powyższe przekazy, należy zachować ostrożność, nawet bowiem uzupełnione informacjami z innych źródeł są nader fragmentaryczne. Nie można wyłącznie na ich podstawie wnioskować co do wysokości trybutu płaconego przez Mołdawię za panowania Jeremiasza Mohyły, niektóre płatności (wpłaty) mogły wszak stanowić tylko część trybutu, a nie całość; włoscy obserwatorzy mogli być w tym niezbyt dobrze zorientowani.

Interpretując wszystkie dostępne dane źródłowe, nie można wykluczyć, że na skutek działań Jana Szczęsnego Herburta trybut został zmniejszony. Należy przy tym zakładać, że ta informacja nie została odnotowana w dokumentach dyplomatycznych z powodu podejrzliwości elit osmańskich co do ewentualnego kwestionowania na jej podstawie ich wyłącznej zwierzchności nad gospodarstwem. Ta interpretacja pozornie koliduje z wpisaniem do instrukcji poselskiej z 1606 r. postulatu o zmniejszenie haraczu do rozmiarów z czasów Sulejmana Wspaniałego. Należy jednak brać pod uwagę także możliwość, że wykorzystano w niej zapisy zaleceń dla Stanisława Golskiego z 1597 r., przez co nie uwzględniono ówczesnych, zmienionych już realiów. Świadczyłoby to o pewnej

²⁹ *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, wyd. P.P. Panaitescu, București 1936, s. 53.

³⁰ C. Rotman-Bulgaru, dz. cyt., s. 688–689.

³¹ M. Berza, *Haraciul Moldovei...*, s. 10–12.

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ Tamże.

dezorientacji dyplomacji polskiej na kierunku południowo-wschodnim po śmierci Zamoyskiego.

Niemniej jednak fakt, że od 1599 do 1602/1603 r. gospodar nie zapłacił haraczu należy przypisać nie tylko działaniom Michała Walecznego, jak uważała dotąd historiografia rumuńska, lecz także silnym związkiem Mołdawii z Rzeczpospolitą i obawie elit osmańskich (tureckich) przez skłanianiem się gospodarza w jej stronę, jak również wyniszczeniu księstwa, o czym informowano Portę różnymi kanałami.

Jednocześnie wśród tych polskich elit, którym bliski był wątek polityki mołdawskiej, pojawiła się koncepcja „umocnienia” gospodarstwa, jego ustabilizowania, m.in. przez wprowadzenie doń wojsk Rzeczypospolitej w większej liczbie niż po układzie cecorskim. Prawdopodobnie uzyskano na to zgodę elit mołdawskich w 1598 r.³⁵

Jan Zamoyski i skupieni wokół niego przedstawiciele szlachty byli kreatorami polityki wobec Mołdawii, a plany finansowe, jak wynika z listu Zygmunta III do hetmana z 20 IX 1600 r., były również jego autorstwa. W tym liście król napisał do kanclerza, że według dawnych sugestii Zamoyskiego powinien on przejąć od gospodarza części dochodów dla „Króla i Rzeczypospolitej”, a resztę zostawić w jego dyspozycji³⁶.

W świetle zachowanych dokumentów plan ten wyglądał inaczej w 1595 r. Gospodar poprosił króla o pozostawienie mu dochodów, ponieważ Mołdawia znajduje się „nie w posrodku innych ziem koronnych, ale na ukrainie możnych susied jest”³⁷. Na podstawie tego passusu można moim zdaniem wnioskować, że planowano wtedy pozbawienie gospodarza wszystkich dochodów, co wywołało jego sprzeciw.

Dalsze ścieranie się polskiej i mołdawskiej wizji finansów i skarbowości gospodarstwa miało miejsce podczas sejmiku w 1597 r. Mołdawia wysłała na sejm celem potwierdzenia różne postulaty, wśród których znajdowało się potwierdzenie *status quo* wszystkich mołdawskich dochodów. Sejm ten debatował m.in. nad utworzeniem skarbu ze stałych podatków i strona polska brała pod uwagę jakieś dochody mołdawskie podczas tych dyskusji³⁸. W brudnopisie odpowiedzi dla gospodarza przewidywano, że „cła albo myta onej ziemi, wybierane i szafowane będą od tego gospodarza na pożytek Rzeczypospolitej, tej tam ziemi tudzież

³⁵ J. Rzońca, *Sejmy z lat 1597 i 1598*, t. 2: *Ostatni sejm Rzeczypospolitej XVI wieku*, Opole 1993, s. 64–65.

³⁶ I. Corfus, *Mihai Viteazul și Polonia*, București 1937–1938, s. 327.

³⁷ *Documente privitoare la Istoria Românilor...*, supl. 2, t. 1, s. 344–345; C.A. Bobiescu, *Unia, inkorporacja czy lenno?...*, s. 227 n.

³⁸ J. Rzońca, *Sejmy z lat 1597 i 1598*, t. 1: *Bezowocny sejm z 1597 roku*, Warszawa 1989, s. 63.

na obronę i zachowanie jej bezpieczeństwa”³⁹, czyli wprowadzenie w życie planu kanclerza Jana Zamoyskiego.

W ostatecznej wersji przywileju dla Jeremiego Mohyły ponownie zmodyfikowano jego treść: „vectigalia illius Provinciae administrabuntur, dispensabuntur et erogabuntur a Palatino, inprimis ad utilitatem publicam et status illius Provinciae et securitatem tuendam et conservandam” („podatki z tej prowincji będą administrowane, wydawane i wybierane przez hospodara, najpierw dla użytku publicznego tej prowincji i dla zachowania jej bezpieczeństwa”)⁴⁰. Zagwarantowano również gospodarowi prawo bicia monety o tej samej wartości jak w Rzeczypospolitej, co według mnie było m.in. przewidziane jako sposób pozyskiwania środków na opłacenie wojsk polskich stacjonujących w Mołdawii.

Spór dotyczący sposobu zawarcia układu i wysokości zobowiązań z 1600 r.

Jak doszło do złożenia przysięg przez gospodarów (w tym interesującej nas przysięgi hospodara Mołdawii) w 1600 r.? Dokumentacja wyprawy Zamoyskiego na Mołdawię i Wołoszczyznę z tego roku jest obszerna i pozwala na różne interpretacje. Jedną z nich, odnoszącą się do kwestii finansowych, przedstawiam niżej.

Należy w ślad za Henrykiem Wisnerem wskazać, że wojna nie została przeprowadzona za aprobatą sejmu, król pozostał więc ważnym punktem odniesienia dla uczestników wyprawy, tak polskich, jak i mołdawskich⁴¹. Dyplomacja Rzeczypospolitej, jak wspomniałem wyżej, utrzymywała, że jest to dogodna chwila dla uzyskania zgody Stambułu nawet na oddanie Mołdawii Rzeczypospolitej.

20 IX 1600 r. Zygmunt III wysłał do Zamoyskiego swoje sugestie odnoszące się do sposobu zarządzania Mołdawią po uwolnieniu jej spod panowania Michała Walecznego. Następnego dnia, bez żadnych pełnomocnictw królewskich, Zamoyski próbował nakłonić Jeremiego Mohyłę do złożenia nowej przysięgi, która miała ściślej niż dotąd związać gospodarstwo z Koroną. Diariusz wyprawy, z którego pochodzą te informacje,

³⁹ I. Corfus, *Mihai Viteazul...*, s. 370.

⁴⁰ *Tesauru de monumente istorice pentru România*, t. 2, wyd. i oprac. A. Papiu Ilarian, București 1863, s. 145.

⁴¹ H. Wisner, *Zygmunt III Waza*, Wrocław 2006, s. 179. Tą kwestią, jak i usprawiedliwieniem wojny przeciw Michałowi Walecznemu będę się zajmować w odrębnym artykule.

niepojawiające się w innych relacjach, opisuje również, że wobec odmowy Jeremiego Mohyły Zamoyski gniewał się nadzwyczajnie i zastanawiał się nad mianowaniem innego hospodara na jego miejsce⁴². Należy przypuszczać, że zrobił to publicznie, skoro powstał opis tej sytuacji.

Prawdopodobnie wówczas doszło do rozmowy między kanclerzem i hospodarem, z której pierwszy zostawił niedatowaną relację, zawierającą m.in. wzmiankę o zgodzie Jeremiego na płacenie sumy w wysokości 40 tys. „czerwonych złotych”⁴³ dla Korony. Kanclerz przytoczył jedynie wymianę argumentów i zdań, w jego sprawozdaniu nie znajdujemy śladów jakiegokolwiek wymuszenia, należy również podkreślić, że tym razem kanclerz nie miał żadnego pełnomocnictwa królewskiego. Uzyskał za to 40 tys. „czerwonych złotych” na pokrycie kosztów wyprawy. Pieniądze te hospodar, wobec deklarowanego braku gotówki, obiecywał pożyczyć na procent w Imperium Osmańskim w ciągu następnych trzech miesięcy. Odnośnie do rocznego trybutu, wobec odmowy hospodara, kanclerz proponował, aby ten przedstawił królowi przychody i wydatki i pozostawił mu decyzję w tej sprawie. Hospodar przystał na takie rozwiązanie, dodając, według relacji kanclerza: „Mówił, że pewien [jest] łaski Jego Królewskiej Mości, iż go obciążyć nie będzie raczył nad to co można”. Dalej kanclerz prosił o „naukę” króla w kwestii osadzania zamków mołdawskich polskimi oddziałami, których żołd miał być opłacany przez hospodara⁴⁴. Czy rozmawiał na ten temat z hospodarem i spotkał się z jego odmową, czy też nie – tego niestety nie wiemy.

W każdym razie wydaje się, że ta dyskusja miała miejsce przed 2 X 1600 r., kiedy kandydat do tronu Wołoszczyzny (Multy) wystawił list, zatwierdzając w razie otrzymania tronu obietnicę zapłacenia kosztów wyprawy wojennej podczas pierwszego roku rządów i 50 tys. złotych dukatów węgierskich rocznego trybutu⁴⁵.

Po pokonaniu Michała Walecznego w bitwie pod Bukowem 20 X 1600 r. Jan Zamoyski, mając pełnomocnictwo królewskie, przekonał zarówno Jeremiego Mohyłę, jak i jego brata Szymona do złożenia

⁴² *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, t. 6: *Acte și scrisori (1600–1601)*, wyd. A. Veress, București 1933, s. 242–243.

⁴³ Za każdym razem, kiedy stosuję określenie „czerwonych złotych” w cudzysłowie, jest ono stosowane również w źródle. W pozostałych wypadkach obecny tekst oddaje przekaz źródłowy. W nawiasach podano odpowiednik.

⁴⁴ *Documente privitoare la istoria României culuse din arhivele Poloniei. Secolul al XVII-lea...*, s. 2.

⁴⁵ *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul...*, s. 132.

przysięgi na nowych warunkach (w tytule dokumentu *Conditie*)⁴⁶. Ich wykaz wysłał do Rzeczypospolitej wraz z opisem świeżo odbytej bitwy, zapewne dla podkreślenia zasług własnych i jego żołnierzy. Co wykaz ten zawierał w kwestii nas interesującej?

Po pierwsze, Mołdawia miała wysyłać do skarbu rawskiego (kwarcianego) rocznie 40 tys. „czerwonych złotych” (dukatów), a w razie innej decyzji Rzeczypospolitej wyższą sumę. Mołdawia miała również utrzymać, oprócz garnizonów w jej zamkach, 3 tys. żołnierzy polskich, którym miało zapewnić żołąd i zaopatrzenie. Odrębny punkt dotyczył wypłaty 80 tys. „floreń” wojsku polskiemu, które według dokumentu gospodar „zaraz numerabi”. Ostatni punkt warunków dotyczył anulowania trybutu wobec Porty wskutek przypuszczonego powodzenia trwającej wtedy misji posła Adriana Rembowskiego.

Najpierw spróbuję ustalić, czy kwota należna skarbowi rawskiemu pozostała niezmienną, czy też uległa modyfikacji w okresie następnym. Najnowsze polskie ustalenia w tej kwestii podtrzymują tezę, że wobec klęski dyplomatycznej misji Rembowskiego suma, którą gospodarstwo miało wносить rocznie z tego tytułu, została zmniejszona w drodze ugody, po polsko-mołdawskich negocjacjach⁴⁷ do 15 tys. zł. Jako podstawę ustalenia tej kwoty Michał Wasiucionek przyjął jej zapisanie w mołdawskiej instrukcji posłów, która pochodzi albo z końca 1611 r., albo z roku następnego⁴⁸. Źródła skarbowe, którymi dysponujemy, wskazują, że w 1603 r. gospodar przekazał do skarbu rawskiego ok. 59 tys. zł⁴⁹. Ta suma została uznana przez Michała Wasiucionka za łączną, uwzględniającą zaległości związane z wcześniejszymi płatnościami.

Dla precyzyjniejszej interpretacji tej jedynej wzmianki źródłowej pochodzącej z rachunków skarbowych (ok. 59 tys. zł w 1603 r.) proponuję porównanie z zestawionym niżej krótkim spisem wymiany darów między gospodarzem, królem, kanclerzem i Rzeczpospolitą (wybrałem tylko te dary mające znaczenie dla obecnej pracy):

– w 1597 r. podczas sejmiku w imieniu Zamoyskiego zrezygnowano publicznie na rzecz „króla i Rzeczypospolitej” z bogatych darów wysłanych kanclerzowi przez hospodara⁵⁰;

⁴⁶ *Documente privitoare la Istoria Românilor...*, supl. 2, t. 1, s. 642–643.

⁴⁷ I. Czamańska, dz. cyt., s. 119, przyp. 17.

⁴⁸ *Documente privitoare la istoria României culuse din arhivele Poloniei. Secolul al XVII-lea...*, s. 57.

⁴⁹ A. Filipczak-Kocur, *Skarb koronny za Zygmunta III Wazy*, Opole 1985, s. 86, tab. XIV; C.A. Bobicescu, *Unia, inkorporacja czy lenno?...*, s. 235; M. Wasiucionek, *Zobowiązania finansowe Mołdawii...*, s. 22, 23 (tab.).

⁵⁰ *Scriptores rerum Polonicarum*, t. 20, wyd. E. Barwiński, Kraków 1907, s. 102.

– w 1598 r. gospodar po pewnym oporze wysłał, według zaleceń Zamoyskiego, królowi 10 tys. zł i dwa namioty jako wsparcie przy organizacji wyprawy szwedzkiej⁵¹;

– podczas wyprawy z 1600 r. w trakcie osobistej rozmowy kanclerz odmówił przyjęcia 15 tys. „czerwonych złotych” ofiarowanych przez hospodara „za pierwszą i drugą drogę” (czyli za udział hetmana w obu wyprawach wołoskich). Informował o tym niezidentyfikowanego senatora, a co za tym idzie również króla⁵². Ten fakt świadczy, że poprzednio nie otrzymał nic z tego tytułu od hospodara;

– w 1601 r. „wobec nagłej potrzeby” jego brata na Wołoszczyznę (Multań) gospodar wydał przygotowane do wysłania do Polski 28 tys. zł na zapłatę kosztów obecności polskich wojsk multańskich⁵³. Poprosił przy tym o uwolnienie jego rodziny uwięzionej w Polsce;

– w 1603 r. Mołyła wysłał do króla, podczas sejmu (czyli do skarbu) ok. 49 tys. zł, a w późniejszym okresie do kanclerza, przez jego sługę obecną w Mołdawii, 10 tys. zł⁵⁴;

– w listopadzie 1603 r. Jeremi wobec prośby króla odmówił wysłania 5 tys. zł „z tych pieniędzy, ktorem miał być oddać do skarbu W.K.Mci”. Wskazał, że na późniejszy rozkaz królewski „odda tą sumę”⁵⁵;

– w 1604 r. kanclerz (logofet) hospodara, zestawiając własne polskie majątki ziemskie, pożyczyl 25 tys. zł na pokrycie niezbędnych funduszy na zakończenie konfederacji wojska multańskiego⁵⁶;

– w tym samym roku, w lutym, zalecając przekazanie poufnego mesażu, król poprosił hospodara, aby wydał z długów wobec skarbu 6 tys. „czerwonych złotych” na upominki tatarskie⁵⁷;

⁵¹ C.A. Bobicescu, *Daruri și solidaritățile în raporturile polono-lituaniano-moldovenesti în perioada lui Ieremia Movilă. Considerații preliminare*, w: *Historia i dzień dzisiejszy relacji polsko-rumuńskich / Istoria și prezentul relațiilor polono-române*, oprac. red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2017, s. 33.

⁵² *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVII-lea...*, s. 1–2. Należy brać pod uwagę, że Zamoyski w obu przypadkach odmowy przyjęcia darów zrobił to publicznie, podczas sejmu i informując senatora. Kreował może w ten sposób własny wizerunek bezinteresownego obywatela. Najwidoczniej poselstwo mołdawskie do sejmu w 1597 r. nie uwzględniło tego czynnika przy jej organizowaniu.

⁵³ *Documente privitoare la Istoria Românilor*, supl. 2, t. 2: 1601–1640, wyd. E. de Hurmuzaki, oprac. I. Bogdan, tłum. I. Skupiewski, București 1896, s. 38–39.

⁵⁴ C.A. Bobicescu, *Unia, inkorporacja czy lenno?...*, s. 235.

⁵⁵ *Documente privitoare la Istoria Românilor...*, supl. 2, t. 2, s. 318.

⁵⁶ A. Bielowski, *Pisma Stanisława Żółkiewskiego, kanclerza koronnego i hetmana*, Lwów 1861, s. 161–162.

⁵⁷ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*, t. 7: *Acte și scrisori (1602–1606)*, wyd. A. Veress, București 1934, s. 193–194; BCz, Teki Naruszewicza, rkps 99, s. 635.

– wobec wspomnianej wyżej informacji z 1600 r. wzmiankę z relacji nuncjusza Claudia Rangoniego dotyczącą rocznych darów pieniężnych hospodara dla Zamoyskiego z tytułu działań protekcyjnych należy uznać za błędną⁵⁸, przynajmniej do 1600 r.

Odnosnie do sumy (czy sum) wysłanej/yh w 1603 r. w dwóch częściach – ok. 50 tys. zł do skarbu i 10 tys. zł Zamoyskiemu – nie sposób stwierdzić, czy ta druga kwota stanowiła dar hospodara dla kanclerza, czy też uzupełnienie (częściowe tylko?) sumy wysłanej wcześniej do skarbu Rzeczypospolitej. Biorąc pod uwagę, że hospodar wspomniał królowi, że ma zamiar uzupełnić pierwszą sumę, druga możliwość wydaje się bardziej prawdopodobna. Jednak zarówno kwotę 60 tys. zł, jak i 50 tys. zł trudno uznać za spłatę zaległości powstałych we wcześniejszych latach, ponieważ jeżeli zmniejszono, np. na drodze porozumienia, sumę roczną do 15 tys. zł, ta zaległość wyniosłaby łącznie 45 tys. zł. Tylko na tej podstawie można więc wnioskować, że wysokość kwoty należnej skarbowi była większa niż 15 tys. zł.

Ponadto warto zadać pytanie o to, co stało się z 80 tys. florenów, na temat których nie znaleziono żadnych śladów w polskich dokumentach skarbowych⁵⁹. Być może wobec fiaska misji Rembowskiemu zrezygnowano z niej lub przynajmniej z jej części.

Wreszcie należy poddać analizie *passus* z instrukcji sejmiku proszowickiego, według którego kwota zapisana w *Conditie* została potwierdzona w izbie poselskiej, zapewne podczas sejmu w 1601 r.: „Od hospodara wołoskiego postąpiono w kole poselskim do Rawy *quotannis* czterdzieści tysięcy złotych oddawać do kwarty, które pieniądze jeśli komu oddawał, dowiedzi się i aby przez tego, kto je brał R[zeczy]P[ospolitej] oddane były, serio upomnieć się mają, ażeby *in posterum* nigdzie indziej, jedno do Rawy były oddawane”⁶⁰. Biorąc pod uwagę identyczność tej cyfry z zapisaną w *Conditie*, należy przypuszczać, że autorzy tego źródła podali kwotę w czerwonych złotych. W pewnym sensie wiarygodność tego źródła umniejsza fakt, że powstało ono w trakcie działań przedrokoszowych, zatem mogło zawierać przesadzone lub nawet błędne treści.

Na tym etapie badań można zatem wnioskować, że suma roczna, która miała być przekazywana do skarbu rawskiego, pozostała prawdopodobnie

⁵⁸ Biblioteka Kórnicka PAN, rkps 311, 169v–170.

⁵⁹ Podczas swoich badań A. Filipczak-Kocur (taż, dz. cyt.) nie znalazła żadnych śladów wpłat jakichkolwiek sum wołoskich w 1600 r.

⁶⁰ Instrukcja dana posłom na sejm z sejmiku województwa krakowskiego w Proszowicach, 16 II 1606 r., w: *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: 1572–1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932, s. 276–277.

w wysokości ustalonej podczas wyprawy z 1600 r., przynajmniej do 1606 r., a także, że gospodar wydawał się starać wywiązywać z tego zobowiązania. Zrobił to jednak na podstawie zasady *do ut des*⁶¹. Jego sytuacja była utrudniona tym, że musiał czasami opłacić i wojsko jego brata Szymona.

Czy układ ten i jego następstwa zostały narzucone z góry przez Koronę? Od strony formalnej, na podstawie trzech dokumentów, można stwierdzić, że w myśli jej inicjatorów sejm miał decydować o wysokości kwoty sumy mołdawskiej. Znajdujemy tę informację w samym tekście *Conditie*, w wyżej wymienionej instrukcji proszowickiej i w relacji nuncjusza Francesca Simonetty z 1607 r.⁶² Nie wyklucza to jednak możliwości pertraktacji poprzedzającej decyzję sejmową, niemniej wskazuje na gorszą sytuację gospodarstwa w porównaniu ze stosunkami istniejącymi w relacjach z Imperium Osmańskim, gdzie regulacja wzrostu trybutu („haraczu”) była bardziej skomplikowana.

Z drugiej strony, członkowie rodzin gospodarów (dumny, dzieci) byli zakładnikami Polaków przynajmniej do 23 IV 1601 r.⁶³, a hetman Stanisław Żółkiewski wzmiankował w liście do Mikołaja Zebrzydowskiego, że możliwość brania zakładników była wzięta pod uwagę w związku z kwestiami finansowymi⁶⁴, czyli z oporem strony mołdawskiej i multańskiej przed żądaniem Zamoyskiego. Niemniej w tym samym liście znajduje się informacja, że rozważono plan kanclerza pobierania od każdego z gospodarów ogromnej sumy w wysokości rocznej kwarty⁶⁵.

Na zakończenie tych rozważań należy wspomnieć, że jest możliwe, iż w 1598 r. uzyskano zgodę mołdawską na umocnienie gospodarstwa poprzez zwiększenie obecności polskiego wojska, co pociągało za sobą przynajmniej częściową zgodę na wyższe wydatki mołdawskie na cele wojskowe.

Opozycja hospodara zarówno wobec próby inkorporacji Mołdawii do Korony, jak i wobec pozostałych pretensji kanclerza mogła wynikać ze znajomości realiów, mianowicie z faktu, że był świadomy, iż Stambuł nie zamierza zrezygnować ani z prestiżowych symboli, ani z faktycznych przejawów zwierzchności nad Mołdawią, podczas gdy Zamoyski i jego otoczenie wydawali się nie przyjmować tego faktu do wiadomości.

⁶¹ C.A. Bobicescu, *Unia, inkorporacja czy lenno?...*, s. 235.

⁶² *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. 18: *Franciscus Simonetta (1606–1612)*, vol. 1: (21 VI 1606–30 IX 1607), wyd. W. Tygielski, Romae 1990, s. 228–229.

⁶³ *Documente privitoare la Istoria Românilor...*, supl. 2, t. 2, s. 30; A. Prochaska, *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Oświęcim 2015, s. 48.

⁶⁴ I. Corfus, *Mihai Viteazul...*, s. 343.

⁶⁵ Tamże.

Wśród okoliczności mających wpływ na przychody skarbu mołdawskiego, a pośrednio na postawę gospodarów wobec polskich pretensji finansowych, należy również wymienić import towarów orientalnych – nazywanych w źródłach „tureckimi” – przez magnatów bez wnoszenia cła. Źródła umożliwiają identyfikację dla okresu panowania pierwszego z Mohyłów zaledwie czterech magnatów sprowadzających towary ze Stambułu: Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna”, Janusza Radziwiłła, Lwa Sapiehy⁶⁶ i Aleksandra Chodkiewicza⁶⁷. W przypadku drugiego i trzeciego można stwierdzić, że ich towary przekroczyły granice Mołdawii zwolnione z obowiązku płacenia cła. O ile inicjator takiego postępowania wobec Janusza Radziwiłła prawdopodobnie był sam gospodar, o tyle Lew Sapieha sam nakazał „swym listem” celnikom mołdawskim zwolnienie z cła własnych towarów. Wywołało to sprzeciw, co ukazuje list hospodara do kanclerza wielkiego litewskiego: „iż mytnicy nasi skarżyli się przed nami, że ten sługa WMci towaru tureckiego kupców polskich obronił od myta listem WMci bardzo wiele, których registr WMci posyłały, nie kazawszy im od tego brać mytnikom naszym, żebyśmy sobie tem łaski WMci nie naruszyli [...] bo nie nasze myto, lecz tych ubogich poddanych naszych, którzy za pewną sumę zaarendowali, a mianowali sobie szkodę niemałą”⁶⁸. Ze skargi mytników możemy przypuszczać, że sytuacja zwalniania z cła nie była wówczas ani normą, ani często spotykana. Gospodar wolał ponieść stratę materialną, aby w zamian zapewnić sobie wpływy w sejmie i na dworze królewskim.

Sytuacje takie z czasem zaczęły się powtarzać. Pod koniec panowania Konstantego Mohyły królowi doniesiono: „iż przy każdym karawanie do Konstantynopola wiele ludzi, tak kupców, jako też szlacheckiego stanu za listami od nas, ichm. panów senatorów i ludzi wielkich, obywatelów koronnych jeździć zwykło, przez które listy do Konstantynopola Jego Królewskiej Mości dostojęństwu przeciwne i nam szkodliwe bywają dawane, więc i wielga tu szkoda w prowenciech naszych z myta stąd bywa, i prosić Jego Królewskiej Mości mają, aby Jego Królewska Mość list swój dać nam raczył, za którym by nam wolno było żadnego,

⁶⁶ Pierwsi trzej magnaci byli litewskimi „przyjaciółmi” hospodara, a zwolnienie z cła towarów Janusza Radziwiłła i Lwa Sapiehy było swoistymi „gestem” przyjaźni; C.A. Bobicescu, *W poszukiwaniu wpływowych przyjaciół. Korespondencja Jeremiego Mohyły z Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem” na tle pozostałej litewskiej korespondencji Mohyłów. Uwagi wstępne*, w: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 61–76.

⁶⁷ *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul...*, s. 117–118.

⁶⁸ *Archiwum domu Sapiehów*, t. 1: *Listy z lat 1575–1606*, wyd. A. Prochaska, Lwów 1892, s. 313–314.

zwłaszcza szlacheckiego stanu, nie przepuszczać do Turek, chyba tego, który by miał list od Jego Królewskiej Mości do nas⁶⁹. Nie sposób jednak określić, jaka była skala tego zjawiska.

Wzmocnienie obecności wojska polskiego w Mołdawii po 1600 r. pociągało za sobą nie tylko konieczność zapłaty żołdu ustalonego w *Conditie*, lecz także utrzymania tego wojska. *Conditie* otwierały również pole do uzyskania mołdawskiego indygenatu dla zasłużonych żołnierzy poprzez zakup ziemi lub zawieranie związków małżeńskich. Dla zapewnienia utrzymania wojsk gospodar nałożył stacje wojskowe⁷⁰ (w dokumentach z epoki zwane „stetje”, wyraz który powstał wskutek rumunizacji polskiego słowa), które były pobierane tak od nieuprzywilejowanych, jak i uprzywilejowanych, co powodował sprzeciw miejscowych do tego stopnia, że panujący był zmuszony zagrozić karą śmierci Mołdawianom atakującym polskich żołnierzy. Warto zaznaczyć, że podczas panowania Konstantego Mohyły pojawili się w źródłach również urzędnicy odpowiedzialni za wybieranie stacji („stetiarii”). Nie wiadomo, czy ta powinność obowiązywała tylko podczas obecności polskiego wojska, czy też została utrzymana również po jej wycofaniu.

Zarówno sytuacja mieszkańców, jak i wojskowych była utrudniona przez dzumę, która grasowała w Mołdawii na początku XVII w. i zmuszała nawet dwór hospodarski do częstego przemieszczania się po kraju.

W okresie pogłębionych relacji z Rzeczpospolitą odnotowano pewien spadek w płatnościach Mołdawii do Imperium Osmańskiego. Prawdopodobnie w konsekwencji działań dyplomacji Rzeczypospolitej Porta podejmowała tę decyzję z myślą o uprzywilejowaniu relacji mołdawsko-polskich i ze świadomością zniszczeń wojennych, które dotknęły terytorium gospodarstwa. Kanclerz Zamoyski próbował od 1595 r. nałożyć kontrybucję pieniężną na Mołdawię. Wbrew dawnym poglądom funkcjonującym w historiografii uważam, że wysokość kwoty nałożonej w 1600 r. (40 tys. czerwonych złotych) nie została zmniejszona w następnych latach. Przekonanie to opieram zarówno na rozszerzonej podstawie źródłowej, jak i nowej interpretacji znanych już wcześniej źródeł. W warunkach działań wojennych prowadzonych w latach 1600–1602 odnotowano w Mołdawii nałożenie stacji wojskowych. Wywoływały one opór sporej części społeczeństwa mołdawskiego. W trakcie panowania Jeremiego Mohyły i jego syna Konstantego początkowo niewielka część elit politycznych

⁶⁹ *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVII-lea...*, s. 58.

⁷⁰ C. Cihodaru, *Stefia, un impozit introdus în Moldova de Movilești la începutul sec. XVII*, „Studii și cercetări științifice și istorice. Istorie” 8, 1956, nr 2, s. 165–172.

Rzeczypospolitej, później znaczna, wykorzystywała uprzywilejowaną pozycję w stosunkach z gospodarstwem mołdawskim, aby sprowadzać kupowane w Stambule towary bez wnoszenia w Mołdawii opłat celnych.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Biblioteka Kórnicka PAN, rkps 311.

Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie (BCz),
Teki Naruszewicza, rkps 99.

Źródła drukowane

Acta Nuntiaturae Polonae, t. 18: *Franciscus Simonetta (1606–1612)*, vol. 1: (21 VI 1606–30 IX 1607), wyd. W. Tygielski, Romae 1990.

Akta sejmikowe województwa krakowskiego, t. 1: 1572–1620, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932.

Archiwum domu Radziwiłłów, Kraków 1885.

Archiwum domu Sapiechów, t. 1: 1575–1606, wyd. A. Prochaska, Lwów 1892.

Cronici turcești despre Țările Române, t. 1, oprac. M. Guboglu, M. Mehmet, București 1966.

Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, t. 6: *Acte și scrisori (1600–1601)*, wyd. A. Veress, București 1933.

Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, t. 7: *Acte și scrisori (1602–1606)*, wyd. A. Veress, București 1934.

Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul, wyd. P.P. Panaitescu, București 1936.

Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVI-lea, oprac. i wyd. I. Corfus, București 1979.

Documente privitoare la istoria României culese din arhivele Poloniei. Secolul al XVII-lea, oprac. i wyd. I. Corfus, București 1983.

Documente privitoare la Istoria Românilor, supl. 2, t. 1: 1510–1600, t. 2: 1601–1640, wyd. E. de Hurmuzaki, oprac. I. Bogdan, tłum. I. Skupiewski, București 1893, 1896.

Documente turcești privind istoria României, t. 1: 1455–1774, wyd. M.A. Mehmet, București 1976.

Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th–18th Century). An Annotated Edition of Ahnames and other Documents, wyd. D. Kołodziejczyk, Leiden 2000.

Scriptores rerum Polonicarum, t. 20, wyd. E. Barwiński, Kraków 1907.

Tesauru de monumente istorice pentru România, t. 2, wyd. i oprac. A. Papiu Ilarian, București 1863.

Opracowania

- Barbu D., *Carele ia domnia plătește și datorია. Cel mai vechi principiu constituțional românesc?*, w: tenże, *O arheologie constituțională românească*, București 2000, s. 37–49.
- Berza M., *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV–XIX*, „Studii și Materiale de Istorie Medie” 2, 1957, s. 7–47.
- Bobicescu C.A., *Daruri și solidarități în raporturile polono-lituaniano-moldovenești în perioada lui Ieremia Movilă. Considerații preliminare*, w: *Historia i dzień dzisiejszy relacji polsko-rumuńskich / Istoria și prezentul relațiilor polono-române*, oprac. red. K. Stempel-Gancarczyk, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2017, s. 22–39.
- Bobicescu C.A., *Unia, inkorporacja czy lenno? Kilka uwag o stosunkach Mołdawii z Rzeczpospolitą podczas panowania Jeremiego Mohiły (1595–1606)*, w: *Rzeczpospolita w XVI–XVII wieku. Państwo czy wspólnota?*, red. B. Dybaś, P. Hanczewski, T. Kempa, Toruń 2007, s. 219–239.
- Bobicescu C.A., *W poszukiwaniu wpływowych przyjaciół. Korespondencja Jeremiego Mohiły z Krzysztofem Radziwiłłem „Piorunem” na tle pozostałej litewskiej korespondencji Mohyłów. Uwagi wstępne*, w: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 61–76.
- Caproșu I., *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit*, Iași 1989.
- Cihodaru C., *Steția, un impozit introdus în Moldova de Movilești la începutul sec. XVII*, „Studii și cercetări științifice și istorice. Istorie” 8, 1956, nr 2, s. 165–172.
- Ciobanu V., *La cumpănă de veacuri*, Iași 1991.
- Ciobanu V., *Politică și diplomatie în secolul al XVII-lea. Țările Române în raporturile polono-otomano-habsburgice (1601–1634)*, București 1994.
- Corfus I., *Intervenția polonă în Moldova și consecințele ei asupra războiului lui Mihai Viteazul cu turcii*, „Revista de istorie” 28, 1975, nr 4, s. 527–539.
- Corfus I., *Mihai Viteazul și Polonii*, București 1937–1938.
- Czamańska I., *Characterul legăturilor lui Jan Zamoyski cu Movileștii*, w: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*, t. 1: *Casa noastră Movilească*, Sucevița 2006, s. 115–120.
- Filipczak-Kocur A., *Skarb koronny za Zygmunta III Wazy*, Opole 1985.
- Iorga N., *Istoria lui Mihai Viteazul*, red. N. Gheran, V. Iova, București 1968.
- Maxim M., *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, „Revista de Istorie” 32, 1973, nr 9, s. 1731–1765.
- Maxim M., *Țările Române și Imperiul otoman (1400–1600)*, w: *Istoria Românilor*, t. 4, București 2012, s. 613–674.
- Murgescu B., *Câteva observații pe marginea datorțiilor domnitorilor Țării Românești și Moldovei în 1594*, w: tenże, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa creștină*, București 2012, s. 94–102.
- Murgescu B., *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500–2000)*, București 2010.

- Murgescu B., *Țările Române în epoca modernă timpurie*, w: tenże, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, București 2012, s. 313–322.
- Panaite V., *Război, pace și comerț în Islam*, București 2013.
- Panaite P.P., *Mihai Viteazul*, București 1936.
- Prochaska A., *Hetman Stanisław Żółkiewski*, Oświęcim 2015.
- Rotman-Bulgaru C., *Relațiile Moldovei cu Imperiul Otoman la începutul secolului al XVII-lea*, „Revista de istorie” 29, 1976, nr 5, s. 677–695.
- Rzońca J., *Sejmy z lat 1597 i 1598*, t. 1: *Bezowocny sejm z 1597 roku*, Warszawa 1989; t. 2: *Ostatni sejm Rzeczypospolitej XVI wieku*, Opole 1993.
- Wasiucionek M., *Politics and Watermelons. Cross-Border Political Networks in the Polish-Moldavian-Ottoman Context in the Seventeenth Century*, Florence 2016, praca doktorska, https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/39624/Wasiucionek_2016.pdf?isAllowed%3Dy%26sequence%3D1 (23 V 2022).
- Wasiucionek M., *Zobowiązania finansowe Mołdawii wobec Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1600–1611*, w: *Polska i Rumunia – związki historyczne i kulturowe – przeszłość i dzień dzisiejszy / Polonia și România – legături istorice și culturale – trecut și prezent*, red. S. Iachimovschi, E. Wieruszewska-Calistru, Suceava 2011, s. 13–24.

Cristian Antim Bobicescu

Remarks on Moldavia's financial obligations towards the Commonwealth
and the Ottoman Empire in 1595–1606(1611)
(Summary)

In the relations between Moldavia and the Polish-Lithuanian Commonwealth, a particular decline in the payments amounts of Moldavia to the Ottoman Empire was noted. It could have been the result of the direct impact of Polish diplomacy. But it also can be assumed that the Ottoman Porte either made the decisions about reducing the tribute or accepted reduced fees, taking into account the Moldavian-Polish privileged relations. However, being the Porte's decision, the Polish-Lithuanian Commonwealth could not use this argument as a persuasive measure for obtaining more significant Moldavian sums for the Rawa Treasury of the Polish quarter army. Some political elites have found a way to use their privileged position in relations with the Moldavian hospodars.

Cristian Bobicescu – doktorant nauk humanistycznych w zakresie historii Instytutu Historii im. Nicolae Iorga, Akademia Rumuńska, Bukareszt. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół historii rodu Mozyłów. Pracownik Instytutu Archeologii im. V. Pârvana Akademii Rumuńskiej.

Cristian Bobicescu – PhD student of history at the Nicolae Iorga Institute of History of the Romanian Academy, Bucharest. His research interests mainly focus on the history of the Mohyla family. Employee of the Institute of Archaeology V. Pârvan, The Romanian Academy.

E-mail: cbobicescu@yahoo.com